

Ritmikus beszéd, barbár zene, trágár szöveg

30 éve halt meg Carl Orff, a vízvázlasztó kísérletező

Történelmietlen a kérdés, hogy mi lett volna, ha...de nem vagyok történész, így elmélkedtem azon, mi lett volna, ha nincsenek az énekes kedvű középkori diákok, ha nincs a másolgotó szorgos szerzetes, ha nincs a poros ládában kutató könyvtáros, és nem adja ki a megtalált sok száz verset, ha nincs az eladásra szánt régiségek katalógusát összeállító wüzburgi könyvkereskedő. Nos, akkor nem lennének dalok, mást másolt volna titkon a szorgos szerzetes, mást talált volna a kutató könyvtáros, más mű szerepelt volna a könyvkereskedő katalógusában. És Carl Orff szeme soba nem akadhatott volna meg a Carmina burana címen, nem vehette volna meg a könyvet, nem „ragadták volna el a képek és szavak”, nem írhatta volna meg szcenikus oratóriumát, nem robbanhatott volna be kora zenei életébe. A közönség szegényebb lenne egy fergeteges művel, az előadók egy biztos sikert jelentő, ráadásul „de jó játszani-énekelni-táncolni” darabbal – és én sem kaptam volna soba azt a feladatot, hogy írjak Carl Orff életéről, műveiről.

Szöveg: Viant Katalin

A történelmietlen és bonyolult bevezető után vissza a történelmi tényekhez: Carl Orff nem „egyművű” szerző, ahogy legtöbbször gondolnánk annak alapján, hogy manapság szinte csak és kizárólag a Carmina buranát hallhatjuk, ismerjük tőle. Ráadásul nem is „csak” zeneszerző, hanem zenepedagógus, aki hangszereket és módszert fejlesztett ki gyermekek zenei oktatására. És nemcsak zeneszerző meg zenepedagógus volt, hanem minden olyan mű-

vészeti ágban alkotó ember, amelyik kapcsolódik műveinek bemutatásához, színpadra állításához. Sokoldalú volt, akinek „sajátos dramaturgiája, zenei nyelvének barbár nyersessége, pedagógiai módszere” máig megosztja mind a szakmát, mind a közönséget: vízvázlasztó személynység volt.

ÉLETE, MUNKÁSSÁGA

Carl Orff Münchenben született, 1895. július 10-én egy tősgyökeres bajor családban. Apja katonazenész volt, ezredzenekarával később fia szerzeményeit is játszotta. A város és vidéke, mint Orff később írja, mindent megadott neki, és meghatározta személyiségét, művészetét. Anyja jól zongorázott, rendszerek voltak náluk a házi muzsikálások, így nem véletlen, hogy korán felfedezték a gyermek tehetségét. Orff ötévesen kezdett zongorázni, csellózni, orgonálni, 10 évesen már dalokat írt. Első színházi élménye pedig 1903-ból való. Zenei képzése során 1914-ig az Akademie für Tonkunst növendéke volt, 1920-ban még H. Kaminskinél tanult Münchenben, de közben, 1919-ben már a manheimi nemzeti és darmstadti tartományi színház karmestere is lett. Pályáját zenetanárként kezdte, egy balettis-

„A zene az egyénben kezdődik.”

kolában is tanított, ahol megismerte a számára később oly fontos tánc világát. 1924-ben Dorothee Günther tornásznővel megalapította „Güntherschule” nevű mozgás-, tánc- és zeneművészeti is-

koláját, ahol saját nézetei szerint oktatott és folytatta kísérleteit. Zeneszerzőként fő célja, hogy újszerűen, azaz a teljes egyenrangúság jegyében kapcsolja össze a művészeti ágakat. 1950-től Münchenben mestersiskolát vezetett, 1961-től az Orff-módszert oktató Orff Intézetet irányította, mely lényegében a salzburgi Mozarteum egyik fakultása volt.

Tanulmányozta a XVI. és XVII. századi mestereket, akik „teljesen bűvkörükbe vonták őt egy évtizedre”, feledve szinte minden mást, de zeneművészetére nagy hatással volt Debussy, Schönberg, Stravinsky

„Orff egy egyéni világ kapuját nyitotta meg.”

is. 1936-37-ben írta meg a művészete csúcspontját jelentő Carmina buranát, melynek bemutatója 1937-ben volt Münchenben, és amely jellemzően „AZ” Orff-mű. Előtte született darabjait annyira nem vállalta, hogy kiadóját határozottan felszólította: minden korábban kiadott művének kottáit semmisítse meg. A későbbiekkel ekkora sikert már soha nem ért el, még azzal a pár évvel később született két művével sem (Catulli Carmina és az Trionfo di Afrodite c.), melyeket trilógiaként egybeszerkesztett a Carmina buranával.

Stílusát jellemzi „az ellenpontozás, a tematikus munka, a kidolgozott formák elvetése, az egyszerű, sőt a triviális melódiák”. Művészetének egyik alapja a ritmus és az ütősök kiemelt szerepe. Az „Orff-zene hallatán az az érzésünk, hogy a dallam és a harmónia, a forma és a hangszerelés a ritmusból születik”. Erről meggyőződhetünk magunk is, ha belehallgatunk műveibe, melyek helyenként annyira eltolódnak a „próza dráma” felé, hogy egyesek szerint ez már nem is zene. „Lerombolta a sablonokat.”

Főleg színpadi műveket, operákat írt, tán épp az összművészeti (Wagnert meghaladó, új Gesamtkunstwerk) elképzelési okán. Közülük „A bold”, „Az okos lány” c. lett ismertebb, melyekben azt valósította meg, amit iskolájában tanított is, vagyis a zene, az ének, a tánc, a színháték teljes egyenrangúságát. Témáit a mitológiákból, a Grimm-mesékből és a középkori mondákból merítette, majd miután megírta hozzá a zenét, nem állt itt meg; megteremtette az általa elképzelt látványvilágot is, amit határozott

utasítások formájában le is írt. Egyesek (így Curt Sachs) szerint Orff „zenés drámák inására született, akinek igaz területe a színpad” – a többség azonban értetlenül, sőt elutasítóan fogadta a műveket, melyek egy folytonos kísérletezés lenyomatai. Orff ugyanis kezdetektől kísérletezett: a nyelvvel, a ritmikus beszéddel, a szinte zeneiség nélküli barbár zenével, általában a ritmussal, a metszően trágár szöveggel. Orff le is írta, hogy számára színpadi műveiben a nyelvnek (beszédnek) van elsődleges szerepe.

ZENESZERZŐ ÉS MÉG...

Orff zenepedagógus is volt, a róla elnevezett iskolában tanított „a zene az egyénben kezdődik” alapelv jegyében. Célja volt, hogy az ún. elsődleges zenélésre bátorítsa a gyerekeket. A beszéd, a tánc és a zene szerinte az a 3 egyenlő rangú és jelentőségű alapforma, melyeket játékkal és a gyerekek variációs képességével kapcsol össze a tanítási folyamatban. Ezek együtt teszik lehetővé, hogy a tanulók alkotó szabadsága elmélyüljön, ami majd eljutatja őket a művészet befogadásához és a művészi tevékenységhez. Nagyon egyszerű, főleg ritmus-hangszereket is kifejlesztett számukra azért, mert ezeken a játék hamar és sikeresen elsajátítható, és így nagyobb kedvvel fordulnak majd a nehezebbek felé, melyek szerinte sokak kedvét elvették zenéléstől, zenétől egyaránt. Tanítási módszeréről 1930-ban jelent meg az Orff-Schulwerk c. kézikönyve, melyet több világnyelvre is lefordítottak. Itt jegyezzük meg, hogy ezek az Orff-stílusú zenekarok nálunk is ismertek. Sőt! Ivasivka Mátyás pécsi zenetanár a 60-as években levelet írt több kortárs zeneszerzőnek, hogy az iskolai zenekaruknak segítséget kérjen. „1965-ben egy teberautó állt meg az iskola előtt Orff ajándékaiival megrakva: kották, utasítások, hangszere-

A Carmina burana 2008-as előadása a Dohnányi Zenekarral, a Budapesti Akadémiai Kórustársasággal és a Honvéd Együttessel, ahol még a kórus is táncra perdült

rek kerültek elő a ponyva alól. Az instrumentumok büen tükrözték zenei világát: a metallofonok, xilofonok, bangjátékok, ütős hangszerek inkább az indonéz gamelan, minsem a klasszikus zenekarok szerszámaiboz álltak közél.” Az adomány nyomán 18 fős zenekart hozott létre a lelkes karmester, s Orffal annak haláláig rendszeresen levelezett. Öt idézzük: „Orff egy egyéni világ kapuját nyitotta meg. Tonális, neoprimitív irányzatnak lett a szülőatyja, ahol a ritmuson, a deklamáción van a hangsúly. Van olyan műve, amelyben nincs is zene. Stílusának története halálával bezáródott, éppen egyéni irányzata miatt követni lehetetlen s egyben értelmetlen is.”

Az ún. Orff-módszer a fogyatékkal élő gyermekek gyógyításban is jól használható a www.parafo-
nia.hu szerint: „Nagy hangsúlyt fektetett a zenei önkefe-
jezésre és örömmel tapasztalta, hogy az aktív zenélés által
gyakran csökkent a gyermekek mozgásos ügyetlensége, ja-
vult a beszédképességük, beszédmegértésük és csökkent a
magatartási problémák száma is.” Orff zenepedagógiai
módszerét sokan összevetik Kodály (egészen más)
módszerével, melyek egy pontban minden bizony-
nyal találkoznak: „A zene mindenkié.” A 15. Nyári
Nemzetközi Orff-schulwerk témája is ez lesz 2012-
ben hazánkban „Orff meets Kodály” címmel.

A CARMINA BURANA

„A” Carmina burana, a CARMINA BURANA
vagy a pajtáskodó CB: mindhárom írásmód kifejezi
azt az osztatlan népszerűséget, amit ez a mű élvez.
Orff-módszer ide, Orff-módszer oda: ez a mű any-
nyira mindenkié, hogy sokan épp e műnek kö-
szönhetik, hogy a komoly zenével megbarátkoztak.
És abban is van igazság, hogy sokszor más az el-
mélet és más a mű, ami megszületik. Ha a Kedves
Olvasó átrágtá magát az Orff-módszeren és elve-
ken, maga sem hiszi tán, hogy ugyanarról az em-
berről van szó. Persze lehet, hogy – szerencsénkre
– az 1936-37-ben íródott, Orff szerint első vállal-

A benediktbeuern-i kolostor, ahol a híres codexet megtalálták

HÁTTÉR

Carmina burana, vagy Codes buranus

1803-ban került napvilágra egy rendkívüli, középkori
versgyűjtemény a 739-ben alapított, bajorországi Bene-
diktbeuern kolostorából, ahol 250 darab kéziratos könyvet
őriztek. A leghíresebb a CB, mely nevét a helység latin
neve, Bura Sancti Benedicti után kapta: innen ered a Car-
mina (dalok) szó után a burana jelző. 25 x 17 cm méretű,
8 miniatúra díszíti, 112 fóliás lapból áll. A latin, közép-
felnémet és ófrancia nyelvű vágánsversek 1230 körül szü-
lethettek, főleg ismeretlen diákszerzők tollából, mely szü-
letési időpont megállapításában az egyes korok írástí-
pusa, valamint a szerzők közt egy jól ismert költő, Walter
von der Vogelweide életrajza segített. A versek között
moralizáló és satirikus (carmina moralia); tavaszt és sze-
relmet ünneplő (carmina veris et amoris); vallásos-iste-
nes versek (carmina divina) és bordalok (carmina luso-
rum et potatorum) vannak, melyek első kiadása 1847-
ben Andreas Schmeller nevéhez fűződik.

Orff Carmina buranájának alcíme: Profán dalok éneke-
sekre és énekkarra, hangszerek és vetített képek kísére-
tében (Standard fázisban). Az I. rész a tavaszról szól, gre-
gorián dallamokkal, baritonszóval, énekkarral, igazi orffi
ritmusokkal. A II. rész a kocsmában játszódik, bariton- és
tenorszóval, a gregorián dallam inkább játékos paródia.
A III. rész a szerelemről szól, sopránszóval, gyermekkart
hallunk. A művet a kórus mintegy keretbe foglalja.

ható műve még nem mutatta későbbi énjét, vagy
nem megtestesülése szigorú elveinek. Meg az ő sze-
rencséjére is, mert egyéb műveit ugyan itt-ott
játsszák ideig-óráig, de nevét a nagyközönség e
műve miatt ismeri. Orffról leánya, Godela írt egy
könyvet, ahol a CB-hoz érve azt írja: „Itt Apámmak
kell adnom a szót.”

Maga Orff azt írja, hogy a szerencse kegyeltjének
tartja magát, mert a kezébe került egy würzburgi
könyvkereskedő katalógusa, ahol mágikus erővel

vonzotta a cím: „Carmina burana. Latin és
német dalok és történetek egy XIII. sz.-i bene-
diktbeuerni kéziratból, J. A. Schmeller kiadásá-
ban.” A kéziratot a Benediktbeuern kolos-
torban találta a nagyérdemű könyvtáros
1803-ban egy poros dobozban a kolostor
államosításakor, rendezgetés közben. Em-
lékezete szerint 1934-ben, zöldesütröt-
kön (húsvétkor) vette kezébe először a
könyvet, és rögtön az első oldalakon For-
tuna kerekét pillantotta meg egy iniciálé-
ban, alatta később híressé vált sorokkal: „O
Fortuna! velut luna! statu variabilis...” A kép
és a szavak magukkal ragadták Orffot. Át-

A híres Carmina-codex lapjai

nézte gyorsan a tartalomjegyzéket, de már készen is volt fejében az új mű, a színpadkép, az ének és a tánc, aztán visszatért a versekhez. Már aznap elkészült az O Fortuna vázlat, aztán egy átvirrasztott éjszaka után a „*Fortune plango vulnere*” és harmadnap papírra vetette az „*Ecce gratum*” c. részt. S mert 250-nél több versből kellett választania, elkezdődött a kutatás, melyik legyen az a 24, amelyiket a CB-ba felfűz. Aztán elkészült a „*scenikus kantáta*” szerkezete. Legjobban a versek ritmusa, képszer

rúsége és nem utolsósorban a latin nyelv feszsége, tömörsége, zeneisége ragadta meg. A szöveggel együtt a zene olyan gyorsan elkészült, hogy néhány hét múlva már „bemutatható” állapotban volt. Így június elején elutazott kiadójához, bár csak közben gépelte le kéziratát. A zene a fejében annyira kész volt és annyira elevenen élt, hogy kottára nem is volt szüksége. A mű ősbemutatója Frankfurtban volt 1937. június 8-án. Német nyelvterületen kívül 1942. október 10-én mutatták be először, mégpedig a Milánói Scalában. A nemzetközi siker ugyan csak a II. világháború után kezdődött el, de a 60-as évekre már az egész világ klasszikus zenei műsorán szerepelt. Rengeteg filmben hallhatók részletei, megszámlálhatatlan feldolgozást ért meg egészen napjaink heavy metal stílusáig zenében, de a táncosoknak, koreográfusoknak is egyik alpműve. Budapesten 1957-ben mutatták be kirobbanó sikerrel, majd Forrai Miklós közreműködésével 1960-ban a Magyar Rá-

dióban is felcsendült, és azóta szinte nincs zenekar, énekkar, énekes, táncos, aki ne adná elő a saját Carmina buranáját.

A Dohnányi Zenekar és a Carmina burana közös története is sokszínű: a művet nemcsak „magában” adták már elő. Kitűnő előadás született, amikor a BDZ Juronics Tamás koreográfiájához muzsikált, és érdekes megoldás volt az is, amikor a Budapesti Akadémiai Kórustársaság énekesei jelmezben és mozgással is hozzájárultak a színpadi képhez Zsuzsánszky Zoltán koreográfiájában.

S bármennyire megvan mindenki saját CB-je, azért néha-néha nem árt meghallgatni azt a lemezt, amely bírja Orff jóváhagyását: ez a Deutsche Oper Berlin kórusával és énekkarával, híres énekesek közreműködésével, Eugen Jochum vezetésével készült 1968-ban. És az sem ártana, ha az iskolai zeneoktatás a heti egy, azaz egy órától mielőbb legalább kettőre emelkedne – és nemcsak Orff miatt... Mert jó olvasni, hogy valaki azt kérdezi a „tecsőn” (azaz a youtube-on) CB-t hallgatva, hogy: „mi ez a baromi jó zene?” (még ha nem is választékos a stílusa), azt meg főleg, hogy „Óriási! Örökké ezt hallgatnám!”, még az is elmegy,

„Stílusának története halálával bezáródott.”

ha valakinek a CB „nem jön be”, mert ő viszont nemcsak ismeri, de kedveli a Hold c. operáját...

De azt nagyon rossz volt hallani ma, Budapesten, mikor egy hátán hangszerrel utazó huszonéves fiú azt mondja: „Orff? Nem tudom. Én rockzenész vagyok, ő meg biztosan valami klasszikus.”

Carl Orff 30 éve, 1982. március 29-én halt meg. *Carmina burana című művét 2012. április 4-én, 19:30 órákor, a Művészetek Palotája Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben, a Zene-Kép bérlet keretében hallgatják.*

A koncerten felhangzik továbbá David Fanshawe: African Sanctus című műve, melyről előző, 2012. téli lapszámunkban, és annak internetes változatában (www.bdz.hu – Hangoló Magazin menüpont) olvashatnak részletesen.

Ajánlott irodalom

www.orff.ge

Edwin E. Gordon: Corybantic concersation. (Chicago, 2008)

Godela Orff: Erinnerungen an Carl Orff. Mein Vater und ich. (Piper, München, Zürich 1992)

Orff-Institute Year-Book, 1962

Rezessy László: Carl Orff gyermekzenekari munkássága (főiskolai füzetek, 1963)